

že z viazanosti aktov poznania na fyziologické a iné procesy nenasleduje nijako (sic!) sprostredkovanosť poznania, lebo pojem sprostredkovanosti má v intuitívnom realizme presne (sic!) vymedzený smysel.

Kritika -r- napokon zaujíma, či svoje noetické stanovisko kritického realizmu aj po známom prechode (sic!) k dialektickému materializmu pokladám za platné. Netreba ísť na to tak sektársky. Aj dialektický materializmus je v istom smysle realizmom, a to kritickým. Kritik -r- by mal predsa vedieť, že vo Filozofickom zborníku z roku 1944 Maximilián Chladný-Hanoš upozorňuje »milovníkov vedy a filozofie«, že sa hlásim k marxizmu-leninizmu.

V predslove k novej knihe Losského jej prekladateľ napísal, že odchod Losského zo Slovenska (v lete 1945) odohral sa za veľkého myšlienkového a duchovného zlomu, ktorý zavinil (sic!), že na jeho účinkovanie a zásluhy o rozvoj slovenskej filozofie uvrhol sa mojou zásluhou tiež akéhosi nezodpovedného bifagovania a znehodnocovania. Ako je všeobecne známe, cez vojnové roky pracoval som napriek nepriazni doby v pokrokovom duchu a s výraznou snahou po vedeckej objektívnosti. Niektorí jednotlivci však pokladali za potrebné v záujme »náležiteho vývinu slovenskej filozofickej tvorby« hatiť ma v tejto práci a znehodnocovať ju. K tomu bol mimo iného vítaný tiež článok Losského o Carnapovi, ktorý bol využitý zámerne v dennej tlači proti mne. Napokon som sa rozhodol brániť sa. Duchovný prelom roku 1945 vraj »zavinil«, že mi to bolo možné. Tento duchovný prelom však nijako nebráni mojim priaznivcom, aby osočovali *slobodne* aj naďalej.

Igor Hrušovský

Dieška o Leninovi.

Pripomienky k Dieškovmu článku vo Filozofickom zborníku VI—VII, 2,3.

Uvodom autor konštatuje, že si pokladá za povinnosť, pretože filozofia dialektického materializmu znateľne preniká aj k nám, podať analýzu jej noetických základov. Autor ďalej konštatuje, že »hoci(!) je Leninovo dielo klasickým príkladom filozofických polemických publikácií, my zásadne budeme sa vyhýbať nevecným polemikám« (102). Napokon »z úcty k dialektickému materializmu« (103) kladie si za povinnosť poukázať na jeho nedostatky.

Ešte na tej istej stránke Dieška vytýka, že »Lenin, ktorý je materialistický monista, nemá práva hovoriť o duchu, vedomí tak, aby ho bolo možno odlíšiť od hmoty. Nejasnosť a nedôslednosť v tomto ohľade je u Lenina zrejماً každému, kto len bezmyšlienkovite neupadol do dogmatizmu...« (103). *Námietka:* Psychické funkcie sa vyznačujú jednak všeobecnými zákonitostami, ktoré ovládajú celú realitu, jednak zákonitostami *špecifickými*, charakteristickými práve len pre túto kvalitatívnu oblasť. Psychické funkcie sú podľa dialektického materializmu osobitnou kvalitatívnou oblasťou, vzišlou z oblasti biologickej a fyziologickej, no nie sú na ne redukovateľné. V tom je smysel tézy: najprv je matéria, potom vedomie.

Podľa Diešku Lenin zdôrazňoval absolútnu platnosť reálnych poznatkov. Sám Dieška sa nazdáva, že empirické zákony platia absolútne (150). Dieška konštatuje, že kritérium pravdivosti konkrétnych poznatkov a smyslových javov a obrazov je podľa dialektického materializmu *prax*. Dieška namieta, že je to dôkaz *idem per idem*. *Námietka:* Podľa Lenina od subjektívnych predstáv a ideí dochádza spoločenský človek k objektívnej pravde dialektikou poznania a praxe, ktorou sa overuje objektívna nosnosť jednotlivých poznatkov. Zastánci dialektického ponímania vývinu poznania

odmietajú pokusy o absolutistické ponímanie pravdy. To ešte neznamená upadnutie do relativistickej skepsy, ktorá vôbec popiera možnosť dosiahnutia vyššieho stupňa objektivnosti, adekvátnejšie odzrkadľujúceho vnútornú povahu materiálnej skutočnosti a jej dejstvom. Podľa Lenina takáto relativistická skepsa pramení z neznalosti dialektiky: »Materialistická dialektika Marxa a Engelsa bezpodmienečne zahŕňa relativizmus, no nemožno ju naň redukovat', t. j. uznáva relativnosť našich poznatkov nie v smysle poprenia objektívnej pravdy, lež v smysle historickej podmienenosti hraníc priblíženia našich poznatkov k tejto pravde.« Nakoľko nielen že relatívna správnosť našich poznatkov znamená relatívne verné odzrkadľovanie vonkajšieho sveta, lež toto odzrkadlenie sa stáva pokrokom poznania vždy dokonalejším, je zrejmé, že na každej relatívnej pravde má istú účasť sama absolútna pravda a že sa jej účasť vývinom poznania stupňuje. Praktické výdobytky vedy najlepšie dosvedčujú, že na každej relatívnej pravde participuje aj absolútna pravda. Podľa Lenina treba »zanechať nechutnú hru so slovom večná pravda, musíme dialekticky vedieť položiť a riešiť otázku o vzťahu medzi pravdou absolútnou a relatívnou«. Na str. 195 Dieška cituje Leninov výrok, že »uznávať objektívnu, t. j. od človeka a ľudstva nezávislú pravdu, znamená tak či onak uznávať absolútnu pravdu«. My sme ju nikde nepopierali. Dieška si nevšimol, že sme vždy rozlišovali tu vyjadrený postulát nezávislej absolútnej pravdy a *poznanie* tejto pravdy, ktoré je podľa Lenina i Engelsa nekonečným asymptotickým procesom. V tom je smysel participácie nezávislej absolútnej pravdy na relatívnej ľudskej pravde.

Proti Dieškovmu náhľadu, že »o kolísaní hypotetickosti môže hovoriť iba ten, kto uznáva, že aspoň niektoré poznatky o empirickej skutočnosti nadobúdame s absolútnou, teda s nehypotetickou platnosťou« (149), možno namietat, že konvergencia jednotlivých pravdepodobne platných výrokov stupňuje platnosť výroku, ktorý je ich spoločným výrazom. Proti ďalšej téze Dieškovej o absolútnej platnosti empirických zákonov možno namietat, že empirické zákony vedy, ktoré vyjadrujú reálne zákonitosti, vývinom vedeckého poznania bývajú zdokonaľované a nahradzované adekvátnejšími teoretickými konštrukciami. — Ad informandum: Lenin isteže právom odmietal tézu o poznaní reálneho sveta ako závislom iba od verifikačných postupov (147), pravda, v smysle pozitivistickej koherenčnej teórie. Jesto však aj verifikácia dialektikou teórie a praxe a v špecifickom laboratórnom zreteli sémantickou verifikáciou v dialektickom ponímaní.

Podľa Diešku kritický realizmus sa dostáva do noetických ťažkostí, ktoré *pri dôslednom domyslení* nútia dôjsť k noetickému subjektivismu, relativizmu, solipsizmu a agnosticizmu. V týchto dôsledkoch je vraj základný rozdiel medzi kritickým realizmom a dialektickým materializmom (127). V tom istom článku na inom mieste Dieška konštatuje, že proti Leninovej obhajobe existencie vonkajšej skutočnosti platia s noetického a logického hľadiska všetky námietky, ktoré v *konečnom domyslení* poukazujú na noetický agnosticizmus a solipsizmus (141).

Filozofický smer intuitívneho realizmu, ku ktorému sa Dieška hlási, zastáva náhľad, že skutočnosť nazeráme priamo v origináli tak, ako ona skutočne existuje nezávisle od nášho vedomia. Dieškovi všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé. Pochybnosti vraj niet preto, že poznanie nie je kópia predmetu, lež ono priamo v sebe obsahuje svoj predmet v origináli. Kritérium tejto absolútnej poznania je vraj v očividnosti, v samosvedectve predmetu, poznaného priamo v origináli. *Námietka*: Nepochybná je iba prítomne konštatovaná evidencia poznatku, no jeho adekvácia na vonkajší svet a jeho dianie je už záležitosťou verifikačných postupov v dialektike teórie a praxe. Podľa Diešku toto rozlíšenie je »číry nesmysel«. No potvrdil mi ho vo svojom najnovšom diele sám B. Russell, podľa ktorého so subjektívnej stránky vý-

rok vyjadruje (expresia) subjektívny stav percipienta, s objektívnej stránky jeho funkcia je »indikovať« fakty a v tejto funkcii podlieha verifikačným testom. Psychológia evidencie sa podľa neho týka subjektívnej stránky, otázky pravdivosti objektívnej stránky.

Podľa Dieška učenie intuitívneho realizmu »býva tiež vykladané jednostranne, ako by nebralo ohľad na fyzické a fyziologické podmienky, alebo aj na čisto vonkajšie skutočnosti, zistené prírodnými vedami (napr. svetelné, elektromagnetické vlny atď.)« (137). Súčasne však tvrdí, že z viazanosti poznania na fyziologické a iné procesy nenasleduje nijako sprostredkovanosť poznania. *Námietka*: Ak skutočne berieme ohľad na sprostredkovanie, čiže podmienky, akými je napr. elektromagnetické vlnenie, nemôžeme tvrdiť, že napr. farby sú »objektívne vo — alebo na veciach«. Ergo: »farby, zvuky, teplo, chlad a podobné smyslové vlastnosti« na rozdiel od mienky intuitívneho realizmu *nie* sú »vlastnosti samých materiálnych procesov, ako to hlásala stredoveká filozofia« (Losskij). Na tieto námietky Dieška »zaryte« mlčí, bagatelizujú ich ako neplodné a nevedecké.

V dôsledku tohto základného postoja podľa Dieška všetko najdené vo vedomí je absolútne pravdivé. Keďže predmet a poznatok o ňom mu spadajú v jedno, problémy verifikácie poznatkov, otázky adekvácie poznatkov na reálnu skutočnosť razom odpadajú. Čiže, ako vraví, ak niet okrem poznávanej skutočnosti niečo iného vo vedomí, ale ona sama, niet ani povinnosti dokazovať podobnosti alebo shody.

Možno resumovať, že fyzikálne a fyziologické pochody nielen že podnecujú naše »ja« usmerniť pozornosť na niektorý predmet vonkajšieho sveta, ale toto sprostredkovanie trvá po celý čas aktu pozornosti. V dôsledku toho predmety vonkajšieho sveta nepoznavame *príamo* v origináli, v dôsledku toho naše poznatky špecificky *odzrkadľujú* vonkajší svet a v dôsledku toho naše empirické poznatky *neplafia* apodikticky bezpečne a stupne ich pravdivosti si overujeme vedeckou praxou. V tom je smysel zlepšovania našich poznatkov, v tom je smysel vývinu vedy.

Dieška sa pýta zastancov teórie odrazu: môžem poznať originálny vonkajší strom, alebo len jeho odraz v oku? (135). *Odpoveď*: Spomínaný strom poznávam, ale nie »ako on skutočne existuje nezávisle od nášho vedomia«, lež sprostredkované. A tak sa ocitáme pred problémom pravdivosti obrazov. Na str. 131 Dieška tvrdí, že dialektický materializmus nepochybuje o pravdivosti smyslových javov a obrazov. O dve strany ďalej vraví, že Lenin správne poznamenal, že je možné byť materialistom pri rozličných náhľadoch na otázku kritéria správnosti tých obrazov, ktoré nám poskytnú naše smysly.

Pokým ide o problém existencie vonkajšej skutočnosti, podľa Dieška Leninove dôkazy nepresahujú charakter »faktu« (115). »Hrušovský pokladá uznanie vonkajšej reality za fakt bez akéhokoľvek odôvodňovania, dogmaticky ho predpokladá...« (151). Treba vraj dôkazov, a to absolútnych (115). *Námietka*: Vo svojich prácach som uviedol veľa konkrétnych skúsenostných faktov, ktoré spolu *nasvedčujú*, ako som vždy vyzdvihoval, existencii vonkajšieho sveta. Nejde teda o dogmatický predpoklad. Rozumie sa, v problematike existencie vonkajšieho sveta ide o empirické dôkazy, no sila ich preukázosti a ich konvergenie dostačí každému, kto je prístupný vecnému argumentovaniu. Dialektický materializmus v tejto súvislosti často vyzdvihuje, že zdokonaľujúce sa vedecké poznatky možno vždy lepšie využiť v praktickom živote a že v tom je konkrétny dôkaz, že existuje objektívny svet. Podal však nejaký dôkaz Dieška, nehovoriac už vôbec o »absolútnom« dôkaze? Podľa neho »teórie, ktoré stoja na stanovisku možnosti ba nutnosti bezprostredného poznania, zbavujú sa ťažkosťami s existenciou vonkajšieho sveta spojených«.

Na inom mieste mi Dieška zasa vytýka, že som si »poplietol poznateľnosť vecí v ich podstate s poznateľnosťou v ich úplnosti« (144). Miesto odpovedi citujem: »Podľa noetiky intuitivizmu predmet v celej svojej úplnosti môže byť nami poznaný a jeho podstatu treba hľadať nie za daným, ale v samom danom vedomí« (Losskij). Podľa Losského naše poznanie »na rozdiel od božskej vševedúcnosti má fragmentálny charakter: to je rozdiel kvantitatívny, ale nie kvalitatívny«. Ad informandum: treba rozlišovať medzi metafyzickým a dialektickým chápaním pojmu podstaty. Podľa Lenina nemenné je iba to, že »vonkajší svet, existujúci a vyvíjajúci sa mimo ľudského vedomia, je ľudským vedomím odrážaný (keď už ľudské vedomie existuje). Nijakej inej »nemennosti«, nijakej inej »podstaty«, nijakej »absolútnej substancie« v tom smysle, ako tieto pojmy vykreslila prázdna profesorská filozofia, pre Marxa a Engelsa niet.« »Podstata« vecí alebo »substancia« sú tiež relatívne; vyjadrujú len prehĺbenie ľudského poznania objektov...« Podľa Lenina »dialektický materializmus, usilujúc o približný, relatívny charakter každej vedeckej tézy o štruktúre hmoty a jej vlastností, tvrdí, že v prírode niet absolútnych hraníc, že pohybujúca sa hmota sa mení z jedného stavu v druhý, ktorý sa sám s nášho hľadiska zdá s ním nesmieriteľný«. Chápeme už teda, že vývinom vedy poznanie postupuje od javového povrchu vecí k podstatnej štruktúre sveta, od povrchových, smyslove vnímateľných vlastností predmetov k odhaleniu vnútorného obsahu objektívnej skutočnosti, k poznaniu reálnych zákonitostí a dialektických súvislostí. Poznanie hlbokých zákonitostí reálneho diania je proces približovania sa k absolútnej pravde, ktorý nemá konca. Engels to vyslovil tak, že poznanie je nekonečný asymptotický proces. To vraj celkom stačí, aby sme mohli povedať, že nekonečné je práve tak poznateľné ako nepoznateľné, a to je všetko, čo potrebujeme.

Mysliteľ, ktorý sa vie zmôcť na výroky, že »ak priberieme k smyslovému overovaniu aj intelekt, potom je nesmyselné tvrdiť, že iba analytické vety sú apodikticky platné« (150), ktorý sám o sebe je schopný napísať, že pokladá za meritorné všetky svoje doterajšie prejavy (FS VI—VII, 87), takýto mysliteľ, len aby si uľavil, musí svojmu oponentovi teatrálné vytknúť »elementárnu neznalosť základných noetických úvah« a pateticky vyhlásiť, že ostatné nesprávne výroky oponentove nechá »nepovšimnuté« (149). Leninova filozofia sa javí tomuto »svedomitému odborníkovi vo filozofii«, podľa ktorého Mach vraj uznáva poznanie vecí mimo nás (148), raz subtilnou, raz veľmi nesubtilnou: tak na str. 141 uznáva subtilnosť noetických vývodov Leninových, na str. 125 však Leninova filozofia nerieši subtilnejšie problémy a je to vraj noetická teória pomerne veľmi zjednodušená.

Igor Hrušovský

„Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej.“

Krátko pred uzávierkou tohto zborníka vyšiel v matičnom *Filozofickom zborníku* polemický rozbor môjho spisu *Engels ako filozof* z pera Dr. M. Chladného-Hanoša pod názvom *Okolo filozofie sociologickej školy hospodárskej*. Musím sa teda obmedziť iba na najpodstatnejšie námietky.

Podľa Ch.-H. hýbadlom dejín sú čisté duchovné idey, a nie chlieb, ani sexus. Ako príklad uvádza Marxa a Engelsa (264). Keby si bol pozornejšie prečítal môjho Engelsa i Bacona, ktorým sa tiež osobitne zaoberá o niekoľko stránok ďalej, našiel by tam, že význam osobnosti je v tom, že je schopná aktívne niesť veľké kultúrne tendencie svojej doby a že vie tvorivým činom zodpovedať problémy, ktoré vyvrelý z predošlých etáp spoločenského vývinu. Pokým ide o hospodársku základňu, sám Engels vyzdvihoval, že dejiny neplynú z nej automaticky, lež robia ich živí ľudia, no robia ich v určitom existenčnom prostredí, v ktorom hospodárske pomery sú primárne, no